

VĚČNÁ VZPOURA V SRDCI KONZERVATIVCE

Lenka Jaklová

**Rozmluvy s Alexandrem Tomským
o životě, literatuře a politice**

LEDA

ÚVODEM

Naskakovat na módní vlny a nechat se jimi unášet je výhodnější, než se proti nim stavět. Varovat před riziky, která se skrývají za domnělým pokrokem v kostýmu dobra, nepřináší slávu ani peníze. Člověk se tak nestane hvězdou davů, protože dav žije z okamžiků a emocí, jimiž je ovládán. Ti, kteří varují, nestojí uprostřed davu, natož v jeho čele. Jsou na okraji. Dav jejich hlas nechce slyšet, protože touží jít kupředu. Na okraji stojí konzervativec. Stojí pevně, mluví racionálně a věcně, opírá se o rozum, vzdělání, tradici a zkušenost. Není to intelektuální hvězda, ale skromný pokorný vzdělanec. Takový úděl konzervativce si nese i Alexander Tomský, ústřední postava knihy, kterou právě držíte v ruce.

Jeho vyprávění nás zavede na počátek minulého století, kdy se narodili Alexandrovi rodiče, matka, rodem Polka, a otec, český Žid. Otcova rodina nosila příjmení Taussigovi, ale před nastupujícím nacismem se přejmenovala a zvolila si příjmení Tomský, protože děda měl rád Puškina a hrdiny jeho literárních děl. To ovšem na rasistické zákony Třetí říše neplatilo. Alexandrův otec proto vstoupil do katolického semináře v Hradci Králové, což mělo na něho i jeho syna velký vliv. Byl to polyglot s širokým zájmem o literaturu, filosofii a historii, potýkající se se svým antikomunistickým kádrovým profilem. To díky němu se Alexander od dětství setkával

se světovou literaturou. Stal se náruživým čtenářem, ale otec mu zakazoval komunistické autory a nepovolil mu číst Olbrachta ani Wolkera. Vadil mu i Malý Bobeš a Honzíkova cesta, a tak malému Alexandrovi museli stačit Dickens, London, Cooper, Stevenson, Twain, Poe a velcí Francouzi Hugo, Verne, Dumas...

Na antikomunismu byla v rodině shoda, protože matka, mimochodem lékařka, jako Polka komunisty nemusela, ani ruský imperialismus, který tolik poničil polské kulturní dědictví. Otec o sobě tvrdil, že je snad jediný Žid, který zůstal v Československu, ale nevstoupil do komunistické strany. Alexander se narodil až po hrůzném válce, v roce 1947. Vyrostá v Dobrušce, Hradci Králové, Pardubicích, podle toho, kde jeho perzekvovaný otec najde místo. V šestnácti už čte jiné autory a svou lámanou němčinou, jak sám říká, louská Kafku a Werfela, ale třeba i zapomenutého básníka z okruhu pražských německých spisovatelů Oskara Wienera. Nachází v nich útočiště před nepřátelským světem, kdy kvůli otcovu nevhodnému kádrovému profilu nesmí studovat na střední škole a musí nejprve nastoupit do učení jako automechanik. Otec je vystaven perzekuci, matka se nemůže vyrovnat se životem v Československu, nechápe smířlivý přístup Čechů ke komunistům, protože, řečeno s Tomským, v Polsku bylo deset tisíc Mašínů. V Praze se dostává na gymnázium na Sladkovského náměstí a vstupuje také do života pražské židovské obce.

Rodina má vstřícný vztah ke katolické církvi a Alexander je ohromen metafyzikou katolické poezie, tu ale nedovede skloubit s judaismem, ke kterému začal tíhnout právě po příchodu do Prahy. Považuje se proto za dědice křesťanskožidovské civilizace. Ke studiu estetiky na pražské filozofické fakultě už v roce 1968 nenastoupil, ač jeho snem bylo stát se novým F. X. Šaldou. Matka ale rozhodla jinak. Po příjezdu

sovětských tanků nakázala, že Alexander musí okamžitě pryč ze země. Sbalila mu kufry, domluvila se s rakouským diplomatem, aby ho převezl za hranice. Zatímco rodina odešla do Německa a otec tam začal učit na univerzitě, mladý Alexander zamířil do Anglie, kde se musel nejprve vyrovnat s levicovou revoltou studentů, která obcházela tehdejší západní Evropu. Začal studovat na prestižní London School of Economics. Po bakalářském studiu ekonomie pracoval krátký čas ve stavebnictví a po nabytí občanství opět studuje, tentokrát religionistiku a filosofii, silně ovlivněný Tomášem Akvinským. V 70. letech nastoupil na politologický ústav Keston College, kde se věnoval problému pronásledování věřících ve střední a východní Evropě. V roce 1981 založil proslulé exilové nakladatelství Rozmluvy. Jako první vydal úspěšnou novelu *Honzlová* od Zdeny Salivarové, která nečekaně znamenala komerční úspěch, což byl pro Tomského impulz k rozvoji nakladatelské činnosti. Založit nakladatelství nebylo jednoduché, konkurence byla velká, manželé Škvorečtí dominovali v Kanadě se svým Sixty-Eight Publishers, svobodná česká literatura vycházela také v Curychu, Kolíně nad Rýnem nebo Mnichově. Rozmluvy pokračovaly zlehka Vladimírem Škutinou a Švandrlíkovými *Černými barony*. Takové bestselery pomohly postavit nakladatelství ekonomicky na nohy, takže na řadu mohla přijít ztrátová poezie Reynkova, Zahradníčkova, Demlova... či Durychovy povídky. O několik let později vznikl i časopis *Rozmluvy*, vyšlo sedm čísel. Za zásadního autora nakladatelství považuje Tomský Václava Havla, za své nejbližší spolupracovníky Rio Preisnera, Václava Bendu, Ivana Diviše a především Jiřího Grušu. Významná byla spolupráce s Pavlem Tigridem, který financoval čtyři knihy Václava Havla a kterého Tomský považuje po Karlu Čapkovi a Ferdinandu Peroutkovi za třetího nejvýznamnějšího českého novináře. Anglický filosof Roger Scruton uvedl

Tomského do anglosaské konzervativní tradice a otevřel mu svět Edmunda Burka. V Rozmluvách vydal Tomský nakonec 86 knižních titulů.

Do Čech se vrátil hned, jak to bylo možné – v prosinci 1989. A rozhodl se nakrmit hladový knižní trh. Vzpomíná, jak spolu s bratrancem Alešem Ledererem čekali na chodbě ještě komunisty obsazeného ministerstva kultury, aby požádali o registraci svých nakladatelství. Vydávat v Praze začal s Ivanem Klímou, kterého publikoval už v Rozmluvách, a se sentimentem vzpomíná na stotisícové náklady a několika-setmetrové fronty čtenářů na Václavském náměstí toužících po zakázané literatuře. Pro Čechy také objevil známého britského historika Paula Johnsona, jemuž v mnoha reedicích vyšlo dvacet pět knižních titulů. Pro Tomského osobně byl ale důležitý ještě jiný anglický autor, spisovatel, básník, malíř, dramatik a novinář G. K. Chesterton, jehož obdivovatelem byl už Karel Čapek, a proto sestavil, přeložil a vydal velký výbor z Chestertonových úvah a myšlenek pod názvem *Úžas, radost a paradoxy života*.

V polovině 90. let stanul s posvěcením tehdejšího předsedy Akademie věd Rudolfa Zahradníka v čele Nakladatelství Academia, které vyvedl ze ztráty, a po vzoru britských vydavatelství založil několik knihkupectví, jež sloužila jako jakási kulturní centra. Dnes spolupracuje s nakladatelstvím Leda.

Život Alexandra Tomského je protknut krásnou literaturou a bojem proti komunismu a „krásným zítřkům“, které tato ideologie slibuje. Důsledně rozlišuje mezi intelektuály, kteří podle něho úzce kolabovali při nástupu totalitních režimů, a vzdělanci, kteří před totalitami varovali. Vzpomínkami na temná 50. léta se snažil svým anglickým studentům neúnavně poukazovat na paralely s dneškem, je citlivý na utopické sklony Evropské unie. Argumentuje i tím, o čem píše Angličan Douglas Murray v knize *Šílenství davů*. Dav,

o němž mluví Murray, se srocuje podobně jako v 50. letech, tentokrát na internetu, a napadá veřejné osoby za „nesprávné názory“ nebo dokonce za přeřeknutí. Tomský parafrázuje Adama Mickiewicze: *„Svobodo, ty jsi jak zdraví, jen ten tě cení, kdo tě ztratil.“*

Alexander Tomský stojí na okraji, ne v čele davů, ale ví, že se nachází na správné straně. A také nepochybuje, že čas to jednou prověří a potvrdí.

Dalibor Balšínek

Otec

*Každý člověk má tři jména –
jedním mu říkají otec a matka,
druhým ostatní lidé,
třetí si vyslouží sám.
Nejlepší z nich je to, co si vysloužil sám.*

MIDRAŠ TANCHUMA

Váš otec se původně jmenoval Jan Tausik. Narodil se v Dobrušce a z vašeho vyprávění vím, že pocházel z rozvětveného židovského rodu Taussigů, později Tausiků, kterých v Čechách a na Moravě kdysi bývalo mnoho. Proč je jich dnes jako šafránu?

Vedle známé dvojice Kohna a Roubíčka šlo o běžné jméno, které se občas také vyskytuje v židovských anekdotách. Roubíček a Kohn byli zkrátka k smíchu, ale ani pan Taussig k nim neměl daleko. Židé se za první republiky masivně přejmenovávali, protože v novém národním státě nechtěli být považováni za cizince, a samozřejmě i kvůli antisemitismu. Po holocaustu je pochopitelně i těch Taussigů velice málo. Tohle

příjmení muselo původně patřit někomu, kdo přišel z Domažlic, kdysi to snad byla Tuhošť, „*Taus je to německy – Domažlice česky, žádnéj neví, co je to Taus*“. Význam toho slova zná asi málokdo, označuje dvě oka v kostkové hře nebo eso v kartách. Ve východních Čechách si někteří Taussigové koncem devatenáctého století v českojazyčném prostředí škrtali německé „s“ a „g“ na konci příjmení a psali se s „k“. Příkladem šel předseda židovské obce v Hradci Králové.

Zatímco Kohnové a Roubíčkové u nás téměř vymizeli, Taussigové tady tu a tam ještě jsou. V devadesátých letech minulého století jsme se občas setkávali v pražském hotelu Hilton. Dal nás dohromady Friedrich Božolé Taussig z Mnichova, můj vzdálený bratranec, původem z Teplic. Další přijížděl z Ameriky a jeden Pavel Taussig žije v Německu. V šedesátých letech psal do humoristického časopisu *Roháč*, dnes je mu už skoro devadesát let. Známý je také filmový kritik Pavel Taussig, scénárista oscarového filmu *Kolja*. V Americe za války pojmenovali po admirálu Taussigovi bitevní loď a Taussigů je tam prý okolo dvou tisíc.

Vybavíte si nějaký vtíp s Taussigem v hlavní roli?

Co třeba tenhle?

„*Taussig, pučej mi stovku.*“

„*Nemám u sebe peníze.*“

„*A co doma?*“

„*Děkuji, všichni zdraví.*“

Po celá ta léta, kdy se spolu setkáváme, se náš rozhovor téměř vždy stočí na vašeho otce Jana. Čím byl tak jedinečný a v čem vás ovlivnil?

Otec měl intenzivní zájem o svět, vědu, filosofii i umění, prostě veškerou vzdělanost. Chtěl přijít na kloub smyslu naší

civilizace, tu považoval za výjimečnou, ale zajímal se i o přírodní vědy, kybernetiku, matematiku a logiku, protože vesmír má řád. Vyznačoval se obdivuhodnou vůlí a jako výborný řečník fascinoval své okolí. Z nedostatku možností působit na univerzitě vzal zavděk i posluchačstvem u rodinného stolu a já jako nejstarší ze čtyř sourozenců jsem byl první na ráně.

Především mě ale ovlivnil zásadním postojem k realitě. K té objektivní, na našem vědomí nezávislé skutečnosti. V nadšení, jak se věci mají, jak to tam venku funguje. Ne, co si myslím já. „*Názory? Názory může mít každý, ty mě nezajímají, často jde jen o subjektivní dojmy.*“ Podstatou poznání není hloubání ve vlastním vědomí a nedej bože v pocitech, ale zkušenost vnější reality. Strašně mu vadilo, jak lhostejně lidé chodí po ulicích, jako slepci, nevšimnou si nového obchodu, nevědí, jak se jmenuje ulice za rohem nebo nedaleká hospoda. Občas mě zkoušel, aby zbystřil moji pozornost: „*Všiml sis, že zrušili ten mandl od vedle, nebo to byla čistírna?*“

Aristotelés objevil, že podstatou filosofie je úžas nad tím, jak se věci mají, jakým způsobem existují a jaký mají účel. Vždy je přítomno nějaké tajemství nebo paradox. Podobně i anglický básník, novinář a hluboký myslitel G. K. Chesterton: „*Podíváme-li se na svět, vidíme, že v sobě skrývá záhady. Máme dvě oči, dvě uši, dvě ruce, dvě nohy, dvě polokoule mozku, ale jenom jedno srdce na levé straně. Měli bychom mít ještě jedno na pravé straně.*“ Úžas nad světem se objevuje ve všech jeho knihách, jedna z nejznámějších nese název *Ohromné maličkosti*, protože ty nejobyčejnější věci jsou podivuhodné. Otec nám dětem vštěpoval tento podivuhodný realismus a údiv nad paradoxem pravdy v tradici Aristotela a Akvinského.

Kde se v něm vzala ta nevšední touha po vzdělání? Pocházel přece z malého města a malých poměrů z východočeského podhůří Orlických hor. Žili tu převážně drobní zemědělci, tkalci a řemeslníci a jeho otec provozoval malé faktorství.

Nevím, je to opravdu zvláštní, snad židovská ambice porozumět smyslu světa. Otec nabyl výjimečného vzdělání, tak univerzálního, jaké měl ve své době třeba J. W. Goethe nebo encyklopedisté osmnáctého století. Už v jedenácti letech se rozhodl, že se stane univerzitním profesorem, v patnácti jako samouk četl anglicky. Měl ohromnou znalost evropské hudby, literatury a filosofie včetně antiky, sbíral literaturu pozdního Říma. Jeho milovanými tvůrci byli Karl Kraus a Gustav Mahler. Vykazoval se ohromnou pílí i houževnatostí a navzdory pronásledování v padesátých letech se nikdy nevzdal. Když nesměl pracovat jako archeolog, vystudoval při zaměstnání geologii a přednášel alespoň kroužku vlastivědných zájemců v hradeckém muzeu. Nezapomínejme ale, že většina českých vzdělavců nepocházela z aristokratických kruhů, nýbrž z malých venkovských poměrů.

Myslím, že důvodem jeho posedlosti vzděláním byla také tradice rakouského gymnaziálního školství a všichni ti milovaní profesori, o nichž žertovně píše Jaroslav Žák. To oni ovládali ducha naší řecko-římsko-židovské civilizace a po staletí jej propagovali. Právě oni dokázali nadchnout mladé lidi i z intelektuálně velmi skromných poměrů a podchytit jejich talent. Ve dvacátých a třicátých letech ještě vládl klid ke studiu, nebyla televize ani internet. Dnes děti od mala rozptylují počítačové hry, sociální sítě a nás všechny politická pěna dní, která do značné míry nahradila kulturní zpravodajství.

Váš otec měl i mimořádné jazykové nadání...

Ano. Hovořil plynně čtyřmi jazyky – česky, německy, francouzsky a latinsky, což bylo až na tu latinu ve vzdělaných židovských rodinách za Rakouska dost běžné. On ale dokázal číst téměř ve všech indoevropských jazycích. Ve třinácti letech někde splasil starou německou učebnici angličtiny tištěnou švabachem (Langenscheidt). Našel jsem ji proškrtanou a s poznámkami u babičky na půdě. Zřejmě dospěl k názoru, že se angličtina stane světovým jazykem. A jako osamělý jedináček z nešťastného manželství trávil nad ní dlouhý čas a naučil se všechna slova od A do Z. Na jazyky byl opravdu talent, měl fenomenální paměť. Jako patnáctiletý už četl Agathu Christie a později i další anglické autory detektivek. Tenhle žánr miloval, bavilo ho uhodnout vraha, dnešní thrillery by se mu nelíbily. Nikdy se ale nenaučil té strašidelně složité anglické výslovnosti a pohyblivému přízvuku, takže se na veřejnosti neodvážil mluvit. Litoval, že se světovým jazykem nestala italština. Ta má jednoduchou gramatiku, snadnou pravidelnou výslovnost a díky latině jsme ji mívali v povědomí.

Byl tedy na gymnáziu takzvaně premiantem?

Skutečně inteligentnímu a zvědavému člověku nezáleží na samých jedničkách. Otec pohrdal lidmi, kteří měli dva doktoráty. Říkával dupl doktor, dupl vůl. Dnešní diplománie, zejména u studentů žvanivých humanitních oborů, by ho vyděsila. Angličané nepovažují bakalářský diplom za nedokončené vzdělání. Když jsem procházel jeho gymnazijní vysvědčení, všiml jsem si, že každý rok obvykle míval pár dvojek, tu a tam nějakou trojku a najednou šok – obě vysvědčení z oktávy na gymnáziu ve Vysokém Mýtě s vyznamenáním. To maturitní vysvědčení z června roku 1939 zřejmě prozrazuje jeho obavy z budoucnosti. V roce 1937 se celá rodina přejmenovala

na Tomské (po ruském hraběti z Puškinovy *Pikové dámy*) a po mnichovské kapitulaci otec konvertoval ke katolictví.

Na vašeho otce se vztahovaly rasové norimberské zákony?

Ano i ne. Oficiálně se na něj nevztahovaly a sám naštěstí nevěděl o židovském původu své matky. Zatímco děda se narodil do staré židovské rodiny, babička pravděpodobně byla pouze poloviční Židovkou. Její otec, podomní obchodník Redlich z Frankfurtu nad Odrou, si to dítě „uhnal“ někde na statku v Domažlicích. Babiččina matka, rozená Marie Kunešová, zemřela v sedmačtyřiceti letech, když bylo její dceři deset, a nic o ní nevíme. Maďarské řádové sestry ze sirotčince v Budapešti, kde vyrůstala, jejího židovského nemanželského otce poctivě zapřely, takže otec ani netušil, že je na tom se svým původem tak bídně. Zkušenost pronásledování a téměř totální ztráta rozsáhlého příbuzenstva ale způsobily, že se ze stínu šoa po celý život nevymanil.

Ted' je čas připomenout vaše rodinné kořeny z otcovy strany...

Děda Arnošt, původně Ernst Tausik, pocházel ze staré židovské rodiny z Vysočiny. Otec později pátral po rodokmenu a vyhledal ho až někde do patnáctého století, stopa se ztrácí v husitských válkách. Po výstavbě Staronové synagogy působil v Praze rabín, jmenoval se nějak jako ibn ben Tausk. Zřejmě on byl na počátku všech těch Taussigů.

Čím se živil váš děda?

Babička si myslela, že se po té první světové válce dobře vдалa. Vzala si začínajícího podnikatele; úspěšných židovských obchodníků a továrníků bylo tenkrát v Čechách i na Moravě mnoho. V Dobrušce, kam můj děda Arnošt přesídlil po ukončení studia a praxi v náchodské mechanické tkalcovně,